

Korstmossen op begraafplaatsen in de gemeente Ede

Beheeradvies 2019

H. van der Kolk

in opdracht van de Gemeente Ede

BLWG-rapport 25

(april 2019)

ISSN: 1571-5108

Korstmossen op begraafplaatsen in de gemeente Ede

Henk-Jan van der Kolk, henk-jan@blwg.nl

© BLWG, 2019

De Bryologische en Lichenologische Werkgroep (BLWG) houdt zich bezig met de studie en bescherming van mossen en korstmossen in Nederland.

Inhoud

SAMENVATTING	4
1 INLEIDING	5
2 METHODE INVENTARISATIE	7
3 KORSTMOSSEN OP BEGRAAFPLAATSEN GEMEENTE EDE	8
4 ALGEMEEN BEHEERADVIES BEGRAAFPLAATSEN	15
5 BEHEERADVIES BEGRAAFPLAATSEN GEMEENTE EDE	20
6 VERWIJDEREN VAN KORSTMOSSEN OP STEEN	22
7 LITERATUUR	23
BIJLAGE A: TOTAALOVERZICHT KORSTMOSSEN	24
BIJLAGE B: OVERZICHT ANDERE SOORTGROEPEN	29

Samenvatting

Korstmossen zijn een samenleving van een schimmel en een alg. Korstmossen groeien op boomschors, op steen en op de grond. Steenbewonende korstmossen zijn in Nederland sterk afhankelijk van oude gebouwen en begraafplaatsen. Begraafplaatsen hebben vaak een hoge korstmosdiversiteit omdat er veel verschillende boom- en steensoorten zijn, ieder met een eigen set aan specifieke korstmossen. Dit rapport beschrijft de diversiteit aan korstmossen op begraafplaatsen in de gemeente Ede en geeft beheeradviezen voor het korstmosvriendelijk inrichten en onderhouden van begraafplaatsen.

Op de vijf begraafplaatsen van de gemeente Ede komen in totaal 135 soorten korstmossen voor. Negen soorten zijn landelijk zeldzaam en vier staan op de Rode Lijst korstmossen. De begraafplaatsen van Ede, Bennekom en Lunteren zijn erg soortenrijk en het meest waardevol voor korstmossen. De begraafplaatsen van Ederveen en Otterlo zijn relatief soortenarm.

Veel beheersmaatregelen voor het bevorderen van korstmosdiversiteit zijn voor elke begraafplaats van toepassing. Het is belangrijk dat er voldoende korstmosvriendelijke graven (bijvoorbeeld ruw graniet of kalksteen) zijn die goed belicht staan en niet worden schoongemaakt. Grondbewonende korstmossen zijn erbij gebaat dat de bodem bladvrij gehouden wordt. De korstmosdiversiteit kan verder verhoogd worden wanneer er inheemse boomsoorten met goed belichte stammen en hardhouten objecten op een begraafplaats voorkomen.

Het beheer van de begraafplaatsen van de gemeente Ede is korstmosvriendelijk. Aandachtspunten zijn om korstmosvriendelijke graven te behouden (in plaats van te ruimen) bij het vervallen van eigendomsrecht, het snoeien van altijdgroene struiken die over graven heen dreigen te groeien, het behouden van oude loofbomen, verschraling van grond tussen graven en het behouden van grafmonumenten met Rode Lijst soorten.

Bredere bewustwording van natuur op begraafplaatsen kan gecreëerd worden door het plaatsen van informatieborden of artikelen in lokale kranten. Over het algemeen tasten korstmossen grafmonumenten niet aan en is er geen noodzaak om ze te verwijderen. Voor het vrijhouden van inscripties voldoet het af en toe wegschrappen en wegpoetsen van de (korst)mos laag. Wanneer korstmossen voor langere tijd en over grotere oppervlakken verwijderd moeten worden is stomen de beste methode.

1. Inleiding

Korstmossen zijn een samenleving van een schimmel en een alg. De alg zet zonlicht om in suikers en levert die aan de schimmel. De schimmel zorgt voor bescherming van de alg. Korstmossen kunnen erg goed tegen droogte en hebben geen voedingsstoffen uit het substraat nodig. Daardoor komen korstmossen op substraten voor waar geen planten en mossen kunnen groeien (zie Kader 1 voor uitleg van verschil tussen mossen en korstmossen). De belangrijkste substraten zijn boomschors, steen en voedselarme grond. De meeste van de ongeveer 600 in Nederland voorkomende soorten korstmossen zijn specifiek gebonden aan één soort substraat met een bepaalde zuurgraad, bijvoorbeeld aan kalkrijke grond of zure steen. Steenbewonende korstmossen zijn in Nederland afhankelijk van door de mens aangelegde substraten. De rijkste plekken voor steenbewonende korstmossen in Nederland zijn oude zeedijken, hunebedden, kastelen, kerken en begraafplaatsen. Op begraafplaatsen staan vaak veel verschillende steensoorten, wat zorgt voor een hoge diversiteit aan korstmossen (Kader 2). Bij een inventarisatie van 93 begraafplaatsen op de Veluwe werden 247 verschillende soorten korstmossen aangetroffen, waarvan 25 soorten op de Rode Lijst staan (van der Kolk, 2018). De rijkste begraafplaatsen zijn die met een combinatie van een hoge diversiteit aan steensoorten, bomen en waar de grond geschikt is voor korstmosgroei. In dit rapport worden de korstmossen op de begraafplaatsen van de gemeente Ede besproken en wordt er advies voor het beheer gedaan.

Kader 1: Mossen en korstmossen

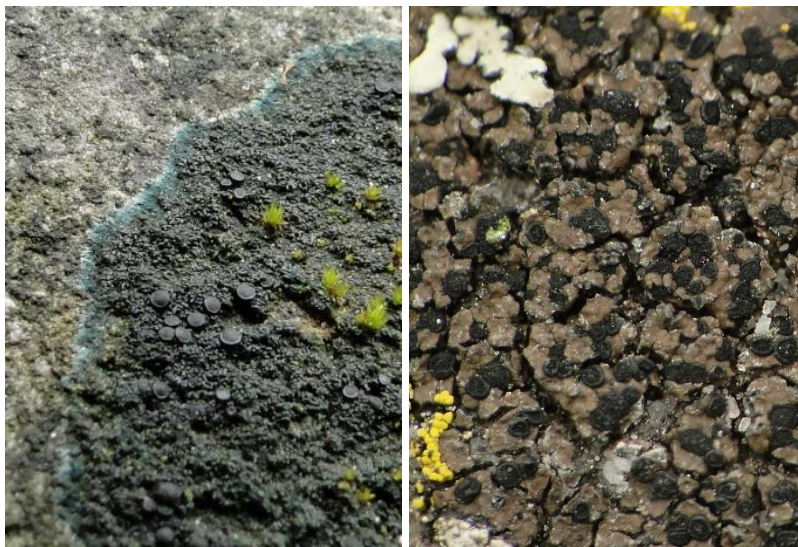
Mossen en korstmossen zijn verschillende organismen. Mossen zijn een soort mini-plantjes en hebben een stengel met groene blaadjes. Korstmossen worden gevormd door schimmels en kunnen allerlei vormen hebben, variërend van een gladde korst tot een rozet met lobben. Korstmossen komen in allerlei kleuren voor, zoals zwart, grijs, groen, geel en rood.

Voorbeelden van een mos (links) en korstmos (rechts)

Kader 2: Belang van begraafplaatsen voor korstmossen

Korstmossen groeien op zeer voedselarme substraten, zoals boomschors en steen. In Nederland zijn steenbewonende korstmossen afhankelijk van door mensen aangevoerde substraten. Op begraafplaatsen staan veel verschillende steensoorten, die ieder belangrijk zijn voor andere soorten korstmossen. Begraafplaatsen zijn dan ook erg belangrijk voor korstmossen en er kunnen tientallen, soms meer dan honderd, soorten op één begraafplaats voorkomen. Sommige soorten korstmossen komen in Nederland bijna uitsluitend op begraafplaatsen voor. Enkele soorten zijn ook naar begraafplaatsen genoemd, zoals de Zwarte grafkorst en het Grafstrontjesmos.

Zwarte grafkorst (links) en Grafstrontjesmos (rechts)

2. Methode Inventarisatie

Alle vijf begraafplaatsen die in beheer zijn van de gemeente Ede zijn op korstmossen onderzocht: Bennekom, Ede, Ederveen, Lunteren en Otterlo. Per begraafplaats is een complete soortenlijst van korstmossen opgesteld, met bijzonder aandacht voor landelijk zeldzame en Rode Lijst soorten. Er is gebruik gemaakt van gegevens die eerder voor een grootschalige inventarisatie van Veluwe begraafplaatsen verzameld zijn (van der Kolk, 2018). Daarnaast is de begraafplaats van Lunteren op 13 februari 2019 grondig op korstmossen onderzocht. Voor het bepalen van de zeldzaamheid en Rode Lijst status is gebruik gemaakt van Aptroot et al. (2004) en Aptroot et al. (2012). Waarnemingen van andere soortgroepen zijn sporadisch genoteerd en als bijlage toegevoegd achteraan dit rapport. Alle gegevens zijn via waarneming.nl opgenomen in de NDFF.

Per begraafplaats is een kaart gemaakt met het voorkomen van indicatorsoorten voor boomschors, kalksteen, zure steen, grond en hout. Indicatorsoorten zijn vetgedrukt weergegeven in Bijlage A. De meeste soorten hebben een duidelijke voorkeur voor één van deze substraten en komen dan ook vrijwel uitsluitend op dit substraat voor. Ammoniakindicatoren en zeer algemene soorten zijn niet als indicatorsoort gebruikt, alsook soorten die geen duidelijke voorkeur voor een substraat hebben. De kaarten met indicatorsoorten geven een goed beeld waar de meeste korstmossen op begraafplaatsen voorkomen. Hierbij moet opgemerkt worden dat dezelfde soort meestal niet steeds opnieuw is ingevoerd bij een inventarisatie. De kaarten geven dus slechts een indicatie en geen compleet beeld. Op basis van deze kaarten en de ervaring van de auteur zijn korstmossenhotspots gedefinieerd: Gebieden op begraafplaatsen waar veel korstmossen groeien. Dit kunnen hotspots zijn voor korstmossen op boomschors, korstmossen op zure steen (veel graven van leisteen of ruw graniet) of korstmossen op kalksteen (veel oude kalkstenen graven).

3. Korstmossen op begraafplaatsen gemeente Ede

3.1 Totaaloverzicht

In totaal zijn er 135 soorten korstmossen op de begraafplaatsen van de gemeente Ede aangetroffen (Tabel 1). De begraafplaatsen van Bennekom, Ede en Lunteren zijn zeer soortenrijk, en herbergen meer soorten dan de 20-60 soorten die meestal op begraafplaatsen gevonden worden (van der Kolk, 2018). Negen soorten zijn landelijk gezien zeldzaam of zeer zeldzaam en vier soorten staan op de Rode Lijst (Tabel 2). Er groeien twee Rode Lijst soorten op de begraafplaats van Bennekom, één op de begraafplaats van Ede en twee op de begraafplaats van Lunteren. Er zijn geen Rode Lijst soorten aangetroffen op de begraafplaatsen van Ederveen en Otterlo. De meeste soorten zijn typische steenbewoners en schorsbewoners (Tabel 1). Alleen op de begraafplaats van Ede groeit een substantieel deel van de aanwezige soorten korstmossen op de grond.

Tabel 1 Aantal aangetroffen soorten per substraat op de begraafplaatsen in de gemeente Ede

Substraat	Bennekom	Ede	Ederveen	Lunteren	Otterlo	Totaal
Kalkrijke grond	0	3	0	0	0	3
Kalkarme grond	0	5	0	1	0	5
Schors	19	36	27	42	31	54
Kalksteen	34	30	17	28	19	41
Zure steen	22	15	5	16	6	27
Hout	0	1	0	3	0	3
Parasiet	0	1	1	1	0	2
Totaal soorten	75	91	50	91	56	135

Tabel 2 Landelijk zeldzame en Rode Lijst soorten op de begraafplaatsen in de gemeente Ede. NL: Landelijke zeldzaamheid, a = algemeen, z = vrij zeldzaam, zz = zeldzaam, zzz = zeer zeldzaam. RL: Rode Lijst, TNB = Thans Niet Bedreigd, GE = Gevoelig, KW = Kwetsbaar.

Substraat	Nederlandse Naam	Wetenschappelijke Naam	NL	RL	Bennekom	Ede	Ederveen	Lunteren	Otterlo
Schors	Steriele Rookkorst	<i>Catillaria fungoides</i>	zzz	-				1	
Schors	Grove Poederkorst	<i>Lepraria rigidula</i>	zz	TNB	1				1
Schors	Isidieus Vingermos	<i>Physcia clementei</i>	zz	TNB				1	
Kalksteen	Zwarte Grafkorst	<i>Placynthium nigrum</i>	zz	KW	1	1			
Kalksteen	Muurzwelmos	<i>Scytinium turgidum</i>	zz	TNB	1				
Zure steen	Grafstrontjesmos	<i>Monerolechia badia</i>	zz	TNB	1				
Zure steen	Kleine Blauwkorst	<i>Porpidia crustulata</i>	zz	TNB	1				
Zure steen	Gelobd Sterschoteltje	<i>Trapelia glebulosa</i>	z	KW				1	
Zure steen	Granietschildmos	<i>Xanthoparmelia conspersa</i>	z	KW	1				
Zure steen	Donkerbruin Dijkschildmos	<i>Xanthoparmelia pulla</i>	zz	TNB	1	1		1	1
Hout	Gewoon Schorsmos	<i>Hypogymnia physodes</i>	a	GE				1	
Parasiet		<i>Pronectria oligospora</i>	zzz	-		1			
Totaal landelijk zeldzame soorten					6	3	0	3	2
Totaal Rode Lijst soorten					2	1	0	2	0

3.2 Begraafplaats Bennekom

Vondsten van indicatorsoorten op begraafplaats Bennekom zijn aangegeven op Kaart 1. De begraafplaats heeft meerdere gebieden die belangrijk zijn voor korstmossen. Afdeling 1 (oude gedeelte met kalkstenen graven in het noordwesten), Afdeling 6 en het oude meest zuidwestelijke deel van de begraafplaats zijn belangrijk voor steenbewonende korstmossen. Hier komen veel soorten voor die typisch op kalksteen groeien, waaronder Muurzwelmos en Zwarte grafkorst. In Afdeling 11 liggen verschillende graven met leistenen flatstones waar onder andere Granietschildmos, een Rode Lijst soort, op groeit.

Legenda

Indicatorsoorten

- Boomschors
- Kalksteen
- Kalksteen (Rode Lijst)
- Zure steen
- Zure Steen (Rode Lijst)

Korstmoshotspots

- Kalksteen
- Zure steen

25 0 25 50 75 100 m

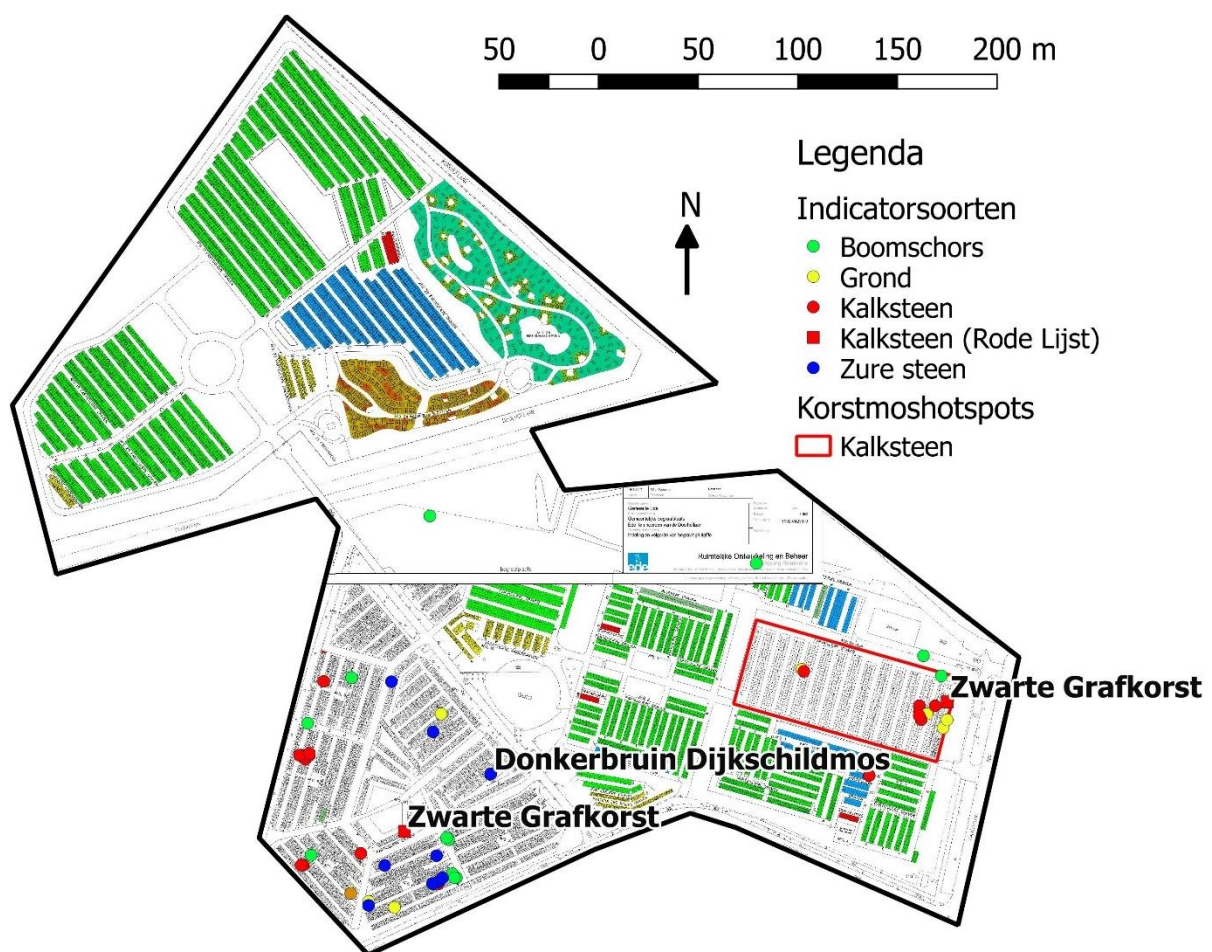
N

Kaart 1 Indicatorsoorten op begraafplaats Bennekom. Hotspots van soorten van kalksteen (drie gebieden) en zure steen (één gebied) zijn aangegeven. In onderstaande kaart zijn alleen zeldzame en Rode Lijst soorten aangegeven en gelabeld.

3.3 Begraafplaats Ede

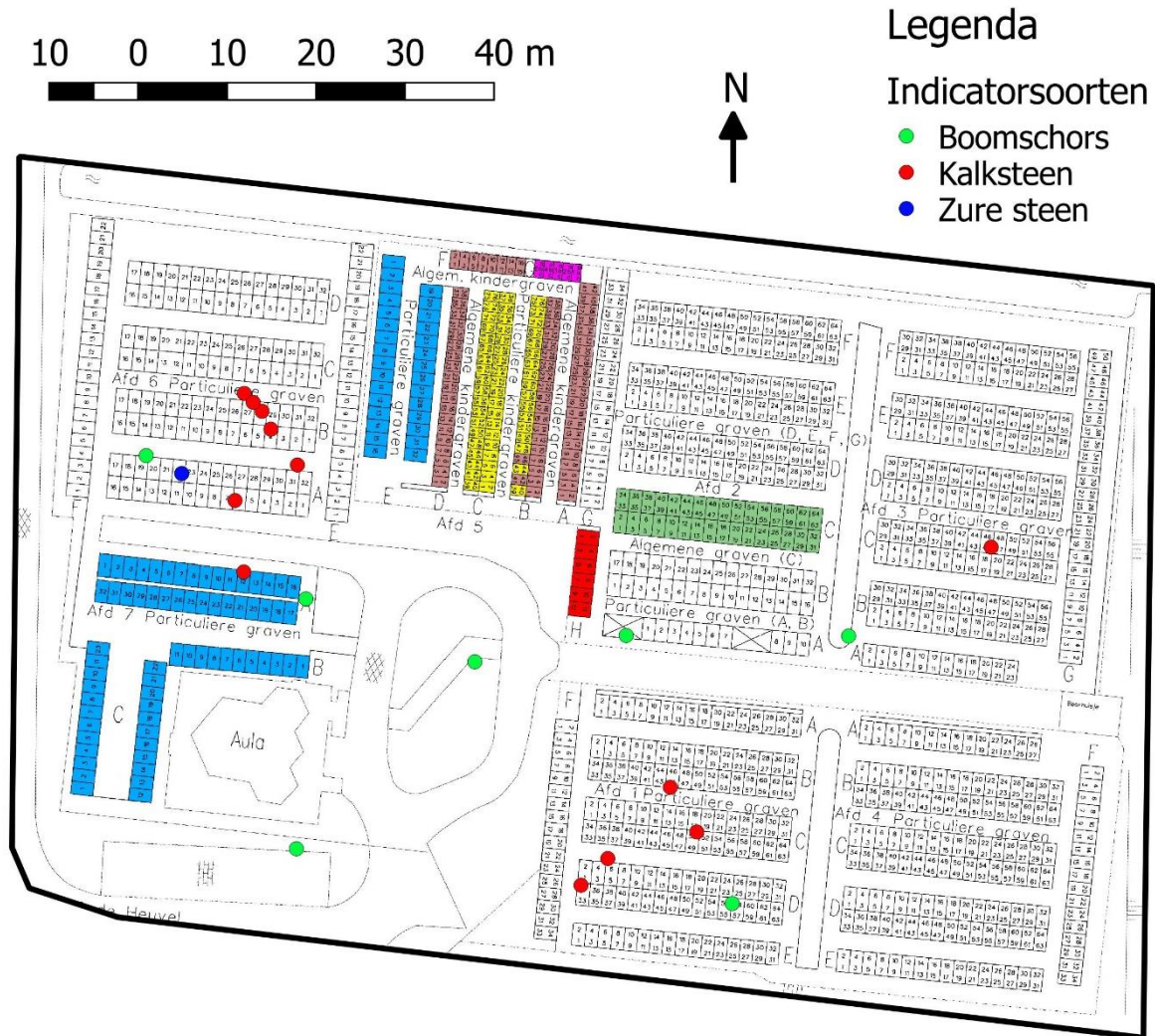
De begraafplaats Ede is een grote en soortenrijke begraafplaats. De rijkdom aan korstmossen komt door de combinatie aan graven van kalksteen, graven van zure steen, geschikte grond en bomen. In het zuidwestelijke deel van de begraafplaats liggen veel graven met korstmosbegroeiing, maar verspreid tussen nieuwe graven of graven die schoon gehouden worden (Kaart 2). De Oude Afdeling in het oosten is erg belangrijk voor korstmossen. Dit is de enige plek op alle begraafplaatsen in de gemeente Ede waar groundbewonende korstmossen veel voorkomen. Daarnaast staan hier veel oude kalkstenen graven waar onder andere Zwarte grafkorst op groeit. Afdeling 13 is vermoedelijk ook belangrijk voor korstmossen, maar onvoldoende onderzocht. Ook hier komen korstmossen op de grond voor en zijn er zowel kalkstenen graven als graven van zure steen met korstmosbegroeiing.

Kaart 2 Indicatorsoorten op begraafplaats Ede. Hotspot van soorten van kalksteen en grond (één gebied) is aangegeven. Zeldzame en Rode Lijst soorten zijn gelabeld.

3.4 Begraafplaats Ederveen

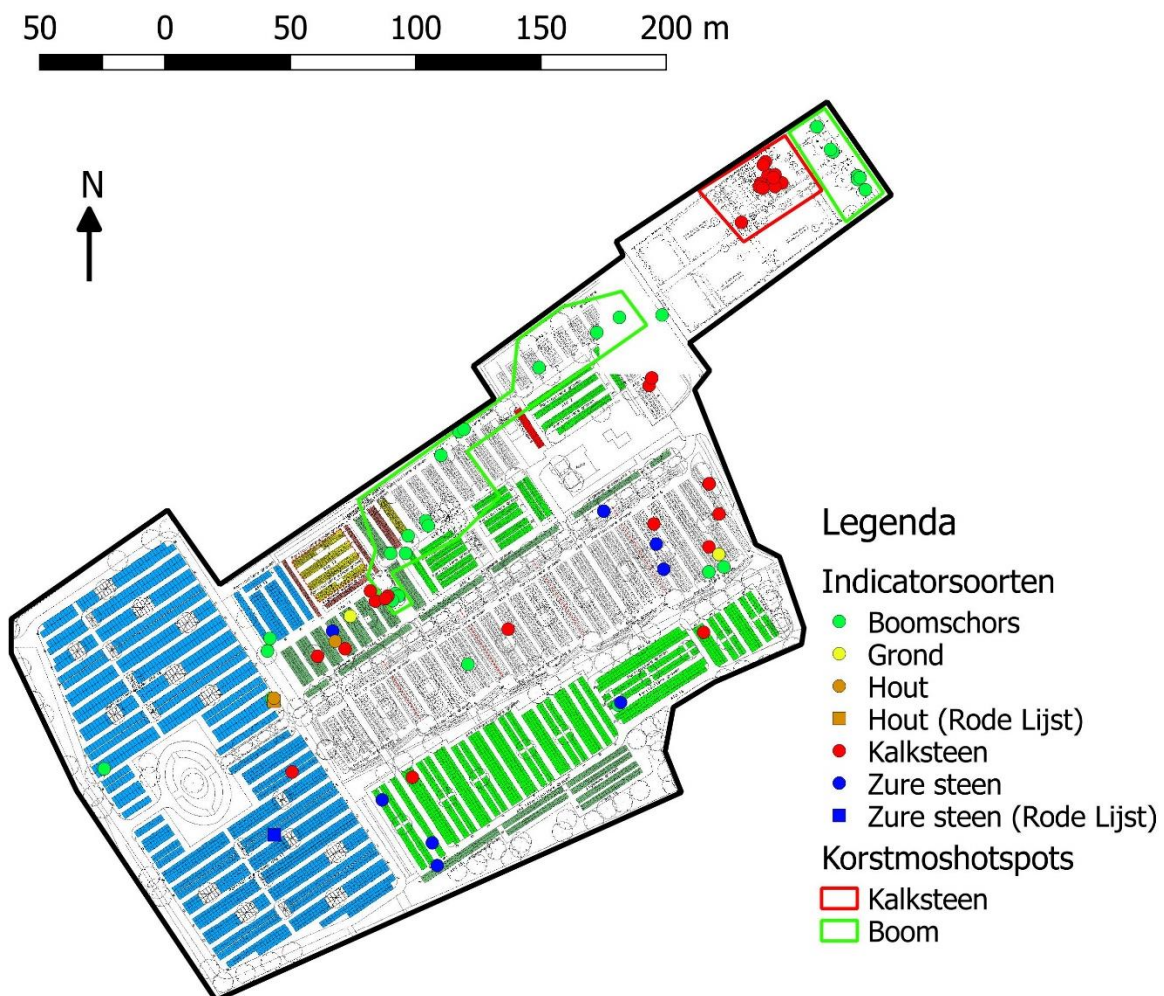
Begraafplaats Ederveen (Kaart 3) is de soortenarmste begraafplaats van de gemeente Ede. Verspreid over de begraafplaats staan enkele graven die geschikt zijn voor korstmossen, maar de meeste soorten groeien op boomschors. Er komen geen bijzondere soorten op de begraafplaats van Ederveen voor.

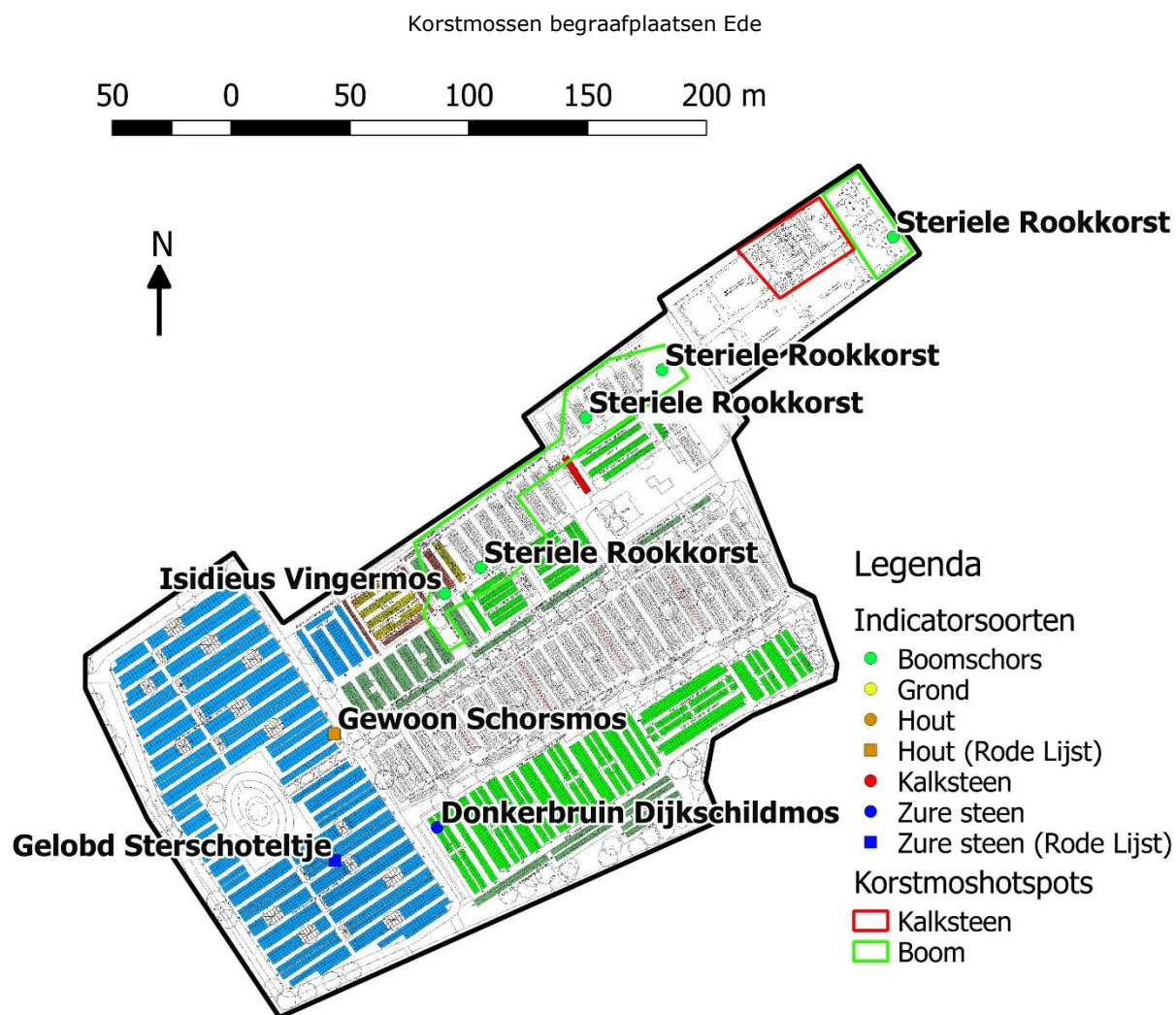
Kaart 3 Indicatorsoorten op begraafplaats Ederveen.

3.5 Begraafplaats Lunteren

De begraafplaats van Lunteren is een soortenrijke begraafplaats, wat vooral komt door de rijkdom aan schorsbewonende korstmossen (Kaart 4). De oude bomen in het uiterste noordoosten van de begraafplaats en de oude beuken in het nieuwe deel van de begraafplaats zijn soortenrijk. Op deze bomen groeien ook zeldzame soorten als *Isidieus vingermos* en *Steriele rookkorst* (Kaart 5, Foto 1). De oude kalkstenen graven in het oude deel van de begraafplaats zijn een groeiplaats voor kalksteensoorten, maar er komen hier geen zeldzame of Rode Lijst soorten voor. De graven in het nieuwe deel van de begraafplaats zijn over het algemeen korstmosarm, maar hier en daar staan graven met korstmossen. Tussen de nieuwe graven groeit *Gelobd sterscheteltje*, een Rode Lijst soort, op een grote granieten kei (Kaart 5). Op het houten bordje voor de pluktuin groeit *Gewoon schorsmos*, een algemene soort die sterk achteruit gaat en nu op de Rode Lijst staat.

Kaart 4 Indicatorsoorten op begraafplaats Lunteren. Hotspots van soorten van kalksteen (één gebied) en bomen (twee gebieden) zijn aangegeven.

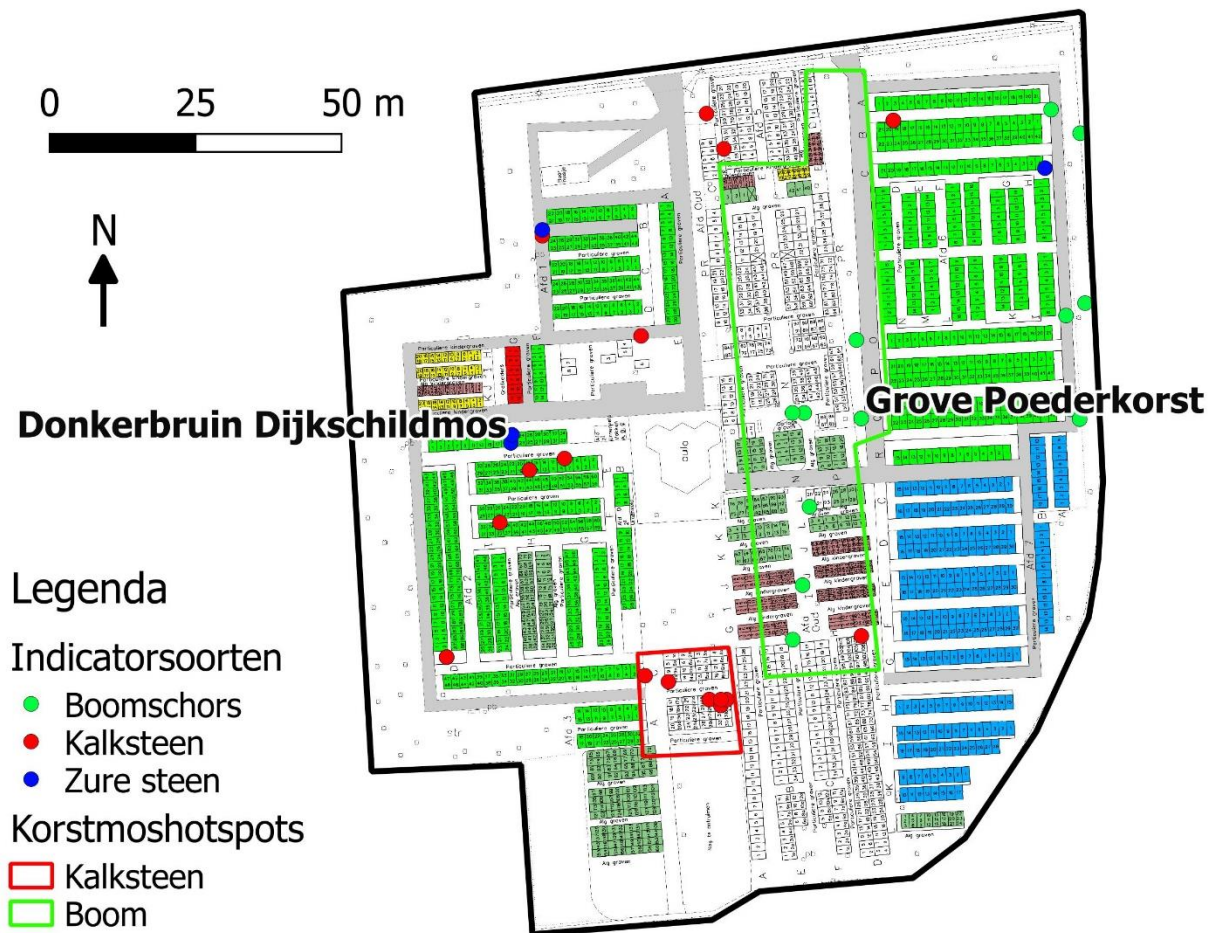
Kaart 5 Zeldzame en Rode Lijst soorten op begraafplaats Lunteren.

Foto 1 Oude beuken (links) met Steriele rookkorst (rechts) op het oude gedeelte van begraafplaats Lunteren

3.6 Begraafplaats Otterlo

De meeste korstmossen op de begraafplaats van Otterlo groeien op boomschors (Kaart 6). De graven zijn over het algemeen korstmosarm. Op één graf met flatstones groeit het landelijk zeldzame korstmos Donkerbruin dijschildmos.

Kaart 6 Indicatorsoorten op begraafplaats Lunteren. Hotspots van soorten van kalksteen (één gebied) en bomen (één gebieden) zijn aangegeven. Zeldzame soorten zijn gelabeld.

4. Algemeen beheeradvies begraafplaatsen

Dit hoofdstuk beschrijft algemene adviezen en maatregelen om begraafplaatsen korstmosvriendelijker te maken.

4.1 Herkenning, behoud en aanleg van korstmosvriendelijke graven

Het materiaal en type grafmonument bepaald of een graf geschikt is voor korstmosgroei. Om een korstmosrijke begraafplaats te creëren en behouden is het van groot belang dat er voldoende korstmosvriendelijke graven worden aangelegd, dat deze worden herkend en dat de hierna genoemde maatregelen vooral op deze graven worden toegepast. Hieronder worden de meest voorkomende korstmosvriendelijke en niet korstmosvriendelijke graven genoemd. Elk type graf is geschikt voor een specifieke groep korstmossen:

Korstmosvriendelijke graven voor zure steenbewonende korstmossen

- Graven met ruwe granieten (zwerf)keien, 'hunebed-graven' (Foto 2 & 3 links)
- Graven met platte ruwe flatstones van leisteen of schist (Foto 3 midden & rechts)
- Graven van ruwe zandsteen
- Graven met een (niet geglaazuurd) bakstenen muurtje of bakstenen rand

Korstmosvriendelijke graven voor kalksteenbewonende korstmossen

- Graven van harde kalksteen (Foto 5)
- Graven van zachte kalksteen of mergel
- Graven met een kalkstenen beeldje
- Graven van beton

Korstmosvriendelijke graven voor grondbewonende korstmossen

- Graven met voedselarme zandgrond (geen potgrond!) gemengd met kiezels

Korstmosvriendelijke graven voor houtbewonende korstmossen

- Graven met (hard)houten kruis

Niet korstmosvriendelijke graven

- Graven met gepolijste gladde steen (nu het meest toegepaste graftype) (Foto 4)
- Graven met geglaazuurde bakstenen of tegels

Of een graf waardevol is van korstmossen hangt dus sterk af van het type grafmonument. Tegenwoordig wordt er vooral gekozen voor grafmonumenten van gepolijste gladde steen. Deze graven zijn weliswaar makkelijk schoon te maken, maar hebben tegelijkertijd geen enkele natuurwaarde. Uit het oogpunt van natuur is het beter om te kiezen voor een grafmonument van ruwe steen of kalksteen. Deze graven worden al binnen een aantal jaar gekoloniseerd door korstmossen en zijn meestal na 10-15 jaar goed begroeit. Veel soorten korstmossen op steen zijn onopvallend en tasten het aanzicht van het grafmonument niet aan. Dit betekent dan ook dat beheerders zich het beste kunnen richten op het behouden van korstmosvriendelijke grafmonumenten dan specifiek het beheer aan te passen op de op het oog begroeide grafmonumenten.

Foto 2 Korstmosvriendelijke graven uit 1957 (links) en 2006 (midden). Op het graf uit 2006 heeft zich al een rijke korstmosbegroeiing ontwikkeld met soorten die typisch zijn voor zure steen (rechts).

Foto 3 Korstmosvriendelijke graven met granieten kei (links) en leistenen 'flatstones' (midden). Op deze graven groeien soorten die specifiek op zure steen voorkomen (rechts).

Foto 4 Een eenzaam korstmosvriendelijk natuurgraf tussen korstmosarme gepolijste graven (links) en een zeer korstmosonvriendelijk graf van gepolijste steen omringd met kunstgras (rechts).

Foto 5 Oude grafstenen van harde kalksteen op begraafplaats Lunteren. Deze steensoort wordt nu nauwelijks meer toegepast terwijl het een zeer geschikt substraat is voor korstmossen. Het is daarom belangrijk om oude kalkstenen grafstenen te behouden.

4.2 Graven niet schoonmaken

Korstmossen groeien erg langzaam en hebben tijd nodig om zich goed te ontwikkelen. Daarom is het belangrijk dat grafmonumenten niet worden schoongemaakt. Korstmossen hechten zich op het bovenste laagje van de steen en tasten de steen daarom meestal niet aan. Wanneer (korst)mossen de inscripties op het grafmonument onleesbaar maken kan het wenselijk zijn om dit deel van het graf wel schoon te maken (zie Hoofdstuk 6).

4.3 Graven goed belicht houden

Steenbewonende korstmossen zijn gebaat bij goed belichte omstandigheden. Grafmonumenten die geschikt zijn voor steenbewonende korstmossen (zie Hoofdstuk 4.1) moeten dus zo goed mogelijk belicht worden voor optimale korstmosgroei.

Wanneer grafmonumenten overschaduwd worden door struiken of bomen vallen er veel voedingsstoffen op de steen. Dit zorgt er soms voor dat er zich een weelderige (korst)mosbegroeiing ontwikkelt (Foto 6). Dit zijn zeer algemene stikstofminnende soorten die op allerlei substraten voorkomen. Deze begroeiing kan dus als minder waardevol beschouwd worden in vergelijking met een begroeiing van soorten die specifiek zijn voor steensubstraten.

Foto 6 Grafstenen onder bomen ontwikkelen vaak een weelderige begroeiing met stikstofminnende korstmossen (links). Op open grafstenen ontwikkelen zich juist waardevolle begroeiingen met soorten die specifiek zijn voor steen, met soorten als Gelobde geelkorst (midden) en Sinaasappelkorst (rechts).

4.4 Grond vrij van blad houden

Voor groundbewonende korstmossen is het belangrijk dat de grond niet bedekt met blad is. Dit kan worden bereikt door regelmatig te blazen en maaien en het blad en maaisel af te voeren. Dit gebeurt op de meeste begraafplaatsen al uit esthetisch oogpunt. Voor de ontwikkeling van korstmossen is het ook belangrijk dat de grond voedselarm is en er dus niet bemest wordt.

4.5 Inheemse boomsoorten

Bomen verhogen de korstmosdiversiteit op begraafplaatsen doordat ze een substraat vormen voor boombewonende korstmossen. Het meest waardevol zijn inheemse loofboomsoorten (bijvoorbeeld eik, beuk, linde, iep, es, lijsterbes) waarbij de stammen goed belicht worden. Deze bomen zijn ook waardevol voor mossen, vogels en insecten en verhogen dus de algehele biodiversiteit op begraafplaatsen.

4.6 Verrijken met dood (hard)hout

Hardhout is een belangrijk substraat voor korstmossen in Nederland en kan de korstmosdiversiteit op begraafplaatsen verhogen (Foto 7). Op begraafplaatsen kan dit benut worden door bijvoorbeeld hardhouten zitbanken (in plaats van plastic of metalen banken) te plaatsen. Op sommige begraafplaatsen zijn in het verleden hardhouten kruizen als grafmonument gebruikt. Doordat hardhout vergaat worden deze monumenten naar verloop van tijd doorgaans vervangen. Door vergaan hardhout te vervangen door nieuw hardhout (en niet met een ander materiaal) kunnen hardhout-korstmossen zich blijven vestigen. Op de begraafplaatsen in de gemeente Ede zijn geen hardhouten kruizen als grafmonument aangetroffen.

Foto 7 Voorbeeld van verrijking met hardhout: Op dit hardhouten bordje op begraafplaats Lunteren (links) groeien vijf soorten die nergens anders op de begraafplaats groeien, waaronder de Rode Lijst soort Gewoon schorsmos (rechts).

5. Beheeradvies begraafplaatsen gemeente Ede

5.1 Samenvatting huidige beheer

De gemeente maakt zelf geen graven schoon, maar laat het initiatief hiertoe aan de nabestaanden over. De meeste struiken worden bijgehouden maar op sommige plekken dreigen graven overgroeid te raken. Na verloop van tijd (bij vervallen van eigendomsrecht) worden sommige graven geruimd. De grond wordt overal bladvrij gehouden en op veel plekken regelmatig geschoffeld. Op begraafplaats Ede is de grond in de oude afdeling en afdeling 13 begroeit met mossen en korstmossen. Hier wordt niet geschoffeld, maar wel gemaaid waarbij het maaisel afgevoerd. Over het algemeen staan er op de begraafplaatsen inheemse boomsoorten en worden deze hoog opgesnoeid zodat de stammen goed belicht zijn.

5.2 Beheeradviezen

Het huidige beheer is over het algemeen al korstmosvriendelijk. Enkele aandachtspunten:

1. Behoud van korstmosvriendelijke graven. Wanneer graven geruimd worden vanwege het verlopen van eigendomsrecht kan ervoor gekozen worden om natuurvriendelijke graven te behouden. De lijst van typen grafmonumenten in Hoofdstuk 4.1 kan hierbij als handreiking dienen.
2. Snoeien of verwijderen van struiken die kalkstenen graven overschaduwden. Het betreft vooral wintergroene struiken en klimop op de Oude Afdeling van begraafplaats Ede.
3. Behoud van oude loofbomen op begraafplaats Lunteren. De oude beuken en eiken op begraafplaats Lunteren hebben een rijke korstmosbegroeiing. Hoewel de bomen ervoor zorgen dat sommige graven ongeschikt zijn voor korstmosgroei, weegt het verwijderen van bomen niet op tegen het creëren van meer geschikt steenoppervlak.
4. Stimuleren van groundbewonende (korst)mossen door verschraling. Op veel plekken is de grond tussen graven relatief voedselrijk en wordt deze regelmatig geschoffeld. Hierdoor is de grond ongeschikt voor korstmosgroei en komen er op de begraafplaatsen in de gemeente Ede dan ook nauwelijks groundbewonende korstmossen voor. Verschraling van de grond is een lange termijn proces, wat wel een mooie (heischrale) vegetatie op kan leveren met bijzondere mossen, korstmossen en planten. Hiervoor is het nodig dat er niet meer geschoffeld wordt zodat groei kan plaatsvinden. Er moet 2-3 keer per jaar gemaaid worden en het maaisel moet worden afgevoerd. Het proces kan versneld worden door in de bovenste laag zand aan te brengen, zodat de bodem voedselarmer wordt. Het succes van verschraling hangt sterk af van het type grond en de voedselrijkheid van de grond. Doordat er niet meer geschoffeld wordt zal de begraafplaats ook rommeliger aan doen. Het is daarom raadzaam om dit eerst of alleen op oudere delen van begraafplaatsen te starten.
5. Aandacht voor het behoud van groeiplaatsen van Rode Lijst soorten:
Zwarte grafkorst groeit op diverse oude kalkstenen graven op begraafplaatsen Bennekom en Ede. Het behouden en niet schoonmaken van kalkstenen graven zal ook de soort behouden.
Gelobd sterschetijtje groeit op een grote granieten kei van een nieuw grafmonument op begraafplaats Lunteren (Foto 3, links).

Granietschildmos groeit op diverse graven met leistenen flatstones op begraafplaats Bennekom. Het behouden en niet schoonmaken van graven met flatstones zal ook de soort behouden.

Gewoon schorsmos groeit op begraafplaats Lunteren op het houten bordje voor de pluktuin (Foto 7).

5.3 Communicatie naar inwoners en gebruikers begraafplaatsen

Het is belangrijk om natuurwaarden van begraafplaatsen te communiceren naar de inwoners en gebruikers. Bij de aanleg van een grafmonument wordt vaak gekozen voor een onderhoudsvriendelijke steen in plaats van een natuurvriendelijke steen. Veel bedrijven bieden echter ook natuurvriendelijke opties aan, bijvoorbeeld ruwe granieten keien of ruwe flatstones (Kader 3). Vervolgens is het belangrijk dat deze graven niet worden schoongemaakt. De bewustwording kan worden vergroot door informatieborden op begraafplaatsen te plaatsen, informatieavonden te geven of artikelen te plaatsen in (lokale) kranten.

Kader 3: Natuurvriendelijk grafmonument

Begraafplaatsen vormen vaak groene natuurrijke plekken in het stedelijk gebied. De diversiteit aan bomen en stenen maakt dat veel soorten planten en dieren op begraafplaatsen voorkomen. Grafmonumenten van ruwe steensoorten dragen hieraan bij doordat ze geschikt zijn voor mossen en korstmossen. Na een aantal jaar kunnen er al meer dan tien soorten op één grafmonument groeien. Gepolijste granieten graven dragen in tegenstelling niets bij aan biodiversiteit omdat het substraat te glad is voor korstmossen om op te hechten. Bij veel aanbieders van grafmonumenten is het mogelijk om voor een natuurgraf te kiezen. Grafmonumenten van ruwe granieten (zwerf)keien of ruwe flatstones zijn het meest geschikt voor korstmossen. Er kan ook voor een tussenvorm gekozen worden: Een kei met een gladde gepolijst voorkant, waardoor inscripties makkelijk schoon te houden zijn, en een ruwe (voor korstmossen geschikte) achterkant.

Grafmonument met bewerkte voorkant en ruwe achterkant.

6. Verwijderen van korstmossen op steen

In de meeste gevallen is er geen reden om mossen of korstmossen van steen te verwijderen. Korstmossen hechten zich alleen op het bovenste laagje van de steen en tasten de steen niet aan. Bij het verwijderen van korstmossen wordt vaak ook het bovenste laagje van de steen verwijderd. Juist door herhaaldelijk korstmossen te verwijderen wordt de steen dus aangetast doordat er steeds een laagje steen wordt weggeschraapt.

In sommige gevallen is het wenselijk om algen, mossen of korstmossen van grafmonumenten te verwijderen. Dit kan het geval zijn wanneer de begroeiing zodanig is dat het de steen aantast of ervoor zorgt dat inscripties op het grafmonument niet meer leesbaar zijn. Het verwijderen van dikke lagen mossen of korstmossen kan dan eenvoudig met bijvoorbeeld een plamuurmes. Bestrijding van dunne lagen mossen en korstmossen op lange termijn werkt het beste door te stomen met een temperatuur van boven de 70 graden Celsius. Dit zorgt ervoor dat mossen en korstmossen afsterven. Na een tijdje kunnen de korstmossen er daarna afgeborsteld worden. Schoonmaken met chemische middelen wordt afgeraden omdat dit voedingsstoffen in de steen kan achterlaten wat korstmosgroei later kan bevorderen. Meer informatie over het schoonmaken van stenen bouwwerken staat in de brochure 'Algen, Mossen en Korstmossen' van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (2008).

7. Literatuur

Aptroot, A., Van Herk, C. M., Sparrius, L. B., & Spier, J. L. (2004). Checklist van de Nederlandse korstmossen en korstmosparasieten. *Buxbaumiella*, 69, 17-55.

Aptroot, A., Van Herk, C. M., & Sparrius, L. B. (2012). Basisrapport voor de Rode Lijst korstmossen. *Buxbaumiella*, 92, 1-117.

van der Kolk, H. (2018). Begraafplaatsen: Hotspots voor korstmossen. *De Levende Natuur*, 119 (1), 7-11.

Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (2008). Algen, Mossen en Korstmossen. Brochure Techniek 16.

Bijlage A: Overzicht van korstmossen op Edese begraafplaatsen

NL: Zeldzaamheid in Nederland, a = algemeen, z = vrij zeldzaam, zz = zeldzaam, zzz = zeer zeldzaam. RL: Rode Lijst, TNB = Thans Niet Bedreigd, GE = Gevoelig, KW = Kwetsbaar. Vetgedrukte soorten zijn gebruikt als indicatoren van substraat op de kaarten in dit rapport. Zeldzame soorten zijn groen gearceerd. Rode Lijst soorten zijn roze gearceerd.

Substraat		Nederlandse Naam	Wetenschappelijke Naam	NL	RL	Bennekom	Ede	Ederveen	Lunteren	Otterlo
Grond	Kalkarm	Gevorkt Heidestaartje	<i>Cladonia furcata</i>	a	TNB		1		1	
		Bruin Heidestaartje	<i>Cladonia glauca</i>	z	TNB		1			
		Bruin Bekermos	<i>Cladonia grayi</i>	a	TNB		1			
		Rafelig Bekermos	<i>Cladonia ramulosa</i>	a	TNB		1			
	Kalkrijk	Kronkelheidestaartje	<i>Cladonia subulata</i>	a	TNB		1			
		Frietzak bekermos	<i>Cladonia humilis</i>	a	TNB		1			
		Ruw Heidestaartje	<i>Cladonia scabriuscula</i>	z	TNB		1			
		Soredieus Leermos	<i>Peltigera didactyla</i>	a	TNB		1			
Schors		Vals Dooiermos	<i>Candelaria concolor</i>	a	TNB		1	1	1	1
		Ammoniakschotelkorst	<i>Lecanora barkmaniana</i>	a	TNB		1	1	1	1
		Rond Schaduwmos	<i>Phaeophyscia orbicularis</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Kapjesvingermos	<i>Physcia adscendens</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Heksenvingermos	<i>Physcia tenella</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Grauw Rijpmos	<i>Physconia grisea</i>	a	TNB		1	1	1	1
		Groot Dooiermos	<i>Xanthoria parietina</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Eikenmos	<i>Evernia prunastri</i>	a	TNB		1		1	1
		Melig Takmos	<i>Ramalina farinacea</i>	a	TNB		1	1	1	1
		Vliegenstrontjesmos	<i>Amandinea punctata</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Amoebekorst	<i>Arthonia radiata</i>	a	TNB				1	
		Inktspatkorst	<i>Arthonia spadicea</i>	a	TNB		1			
		Fijne Knoopjeskorst	<i>Bacidina adastrata</i>	a	TNB		1	1	1	1
		Nieuwe Knoopjeskorst	<i>Bacidina neosquamulosa</i>	a	TNB		1			

Korstmossen begraafplaatsen Ede

Schors	Grijsgroene Stofkorst	<i>Buellia griseovirens</i>	a	TNB				1	
	Poedergeelkorst	<i>Candelariella reflexa</i>	a	TNB		1	1	1	1
	Fijne Geelkorst	<i>Candelariella xanthostigma</i>	a	TNB			1	1	1
	Steriele Rookkorst	<i>Catillaria fungoides</i>	zzz					1	
	Boomrookkorst	<i>Catillaria nigroclavata</i>	z	TNB			1	1	
	Grijs Schorssteeltje	<i>Chaenotheca trichialis</i>	a	TNB				1	
	Kopjes bekermos	<i>Cladonia fimbriata</i>	a	TNB	1	1		1	1
	Valse Knoopjeskorst	<i>Coenogonium pineti</i>	a	TNB		1			
	Bosschildmos	<i>Flavoparmelia caperata</i>	a	TNB		1			1
	Groen Boomschildmos	<i>Flavoparmelia soredians</i>	a	TNB		1			
	Dun Schaduwmos	<i>Hyperphyscia adglutinata</i>	a	TNB		1	1	1	1
	Grofgebogen Schildmos	<i>Hypotrachyna afrorevoluta</i>	a			1	1		1
	Aspergekorst	<i>Jamesiella anastomosans</i>	a	TNB	1	1		1	
	Melige Schotelkorst	<i>Lecanora carpinea</i>	a	TNB		1		1	
	Witte Schotelkorst	<i>Lecanora chlarotera</i>	a	TNB	1	1	1	1	
	Bleekgroene Schotelkorst	<i>Lecanora expallens</i>	a	TNB		1	1	1	1
	Kleine schotelkorst	<i>Lecanora hagenii</i>	a	TNB	1			1	
	Gewoon Purperschaaltje	<i>Lecidella elaeochroma</i>	a	TNB		1	1	1	
	Gelobde Poederkorst	<i>Lepraria finkii</i>	a	TNB	1	1		1	1
	Gewone Poederkorst	<i>Lepraria incana</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
	Grove Poederkorst	<i>Lepraria rigidula</i>	zz	TNB	1				1
	Verstop schildmos	<i>Melanelixia subaurifera</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
	Sierlijk Schildmos	<i>Melanohalea elegantula</i>	a	TNB		1		1	1
	Lepelschildmos	<i>Melanohalea exasperatula</i>	a	TNB		1		1	1
	Lobjesschildmos	<i>Melanohalea laciniatula</i>	z	TNB				1	
	Hamsteroortje	<i>Normandina pulchella</i>	z	TNB	1			1	
	Verdwaald meniezwammetje	<i>Paranectria oropensis</i>	a			1	1		1
	Gewoon Schildmos	<i>Parmelia sulcata</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
	Groot Schildmos	<i>Parmotrema perlatum</i>	a	TNB					1

Schors	Lichtvlekje	<i>Phlyctis argena</i>	a	TNB			1	1	
	Isidieus Vingermos	<i>Physcia clementei</i>	zz	TNB				1	
	Donker Rijpmos	<i>Physconia enteroxantha</i>	z	TNB					1
	Olijf schildmos	<i>Pleurosticta acetabulum</i>	a	TNB				1	
	Kroezig Dooiermos	<i>Polycauliona candelaria</i>	a	TNB	1		1		
	Klein Dooiermos	<i>Polycauliona polycarpa</i>	a	TNB	1	1		1	
	Schors olievlekje	<i>Porina aenea</i>	z	TNB		1			
	Verzonken schriftmos	<i>Pseudoschismatomma rufescens</i>	a	TNB				1	
	Witstippelschildmos	<i>Punctelia borrieri</i>	a	TNB		1	1	1	1
	Rijpschildmos	<i>Punctelia jeckeri</i>	a	TNB	1		1	1	1
	Gestippeld Schildmos	<i>Punctelia subrudecta</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
Steen	Kalkrijk	Muurzonnetje	<i>Athallia holocarpa</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Kalkknoopjeskorst	<i>Bacidina caligans</i>	a	TNB	1	1		1
		Stoffige Citroenkorst	<i>Calogaya decipiens</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Sinaasappelkorst	<i>Calogaya pusilla</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Grijze Citroenkorst	<i>Caloplaca chlorina</i>	a	TNB				1
		Kleine Geelkorst	<i>Candelariella aurella</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Gelobde Geelkorst	<i>Candelariella medians</i>	a	TNB			1	1
		Lichte Rookkorst	<i>Catillaria lenticularis</i>	z	TNB	1			1
		Plat Dambordje	<i>Circinaria calcarea</i>	z	TNB	1	1		
		Rond Dambordje	<i>Circinaria contorta</i>	a	TNB	1	1		1
		Gewone Citroenkorst	<i>Flavoplaca citrina</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Valse Citroenkorst	<i>Flavoplaca flavocitrina</i>	a	TNB		1	1	1
		Lichte Citroenkorst	<i>Flavoplaca limonia</i>	a					1
		Kleine Citroenkorst	<i>Flavoplaca oasis</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Betonicitroenkorst	<i>Gyalolechia flavovirescens</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Stofglimschotelkje	<i>Lecania erysibe</i>	a	TNB				1
		Steenglimschotelkje	<i>Lecania rabenhorstii</i>	a	TNB	1	1		
		Kalkschotelkorst	<i>Lecanora albescens</i>	a	TNB	1	1	1	1
		Kastanjebruine Schotelkorst	<i>Lecanora campestris</i>	a	TNB	1	1		1

Korstmossen begraafplaatsen Ede

Steen	Kalkrijk	Verborgen Schotelkorst	<i>Lecanora dispersa</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Donkere Schotelkorst	<i>Lecanora horiza</i>	a	TNB	1	1	1		
		Witrandschotelkorst	<i>Lecanora semipallida</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Klein Schaduwmos	<i>Phaeophyscia nigricans</i>	z	TNB	1	1			
		Stoeprandvingermos	<i>Physcia caesia</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Bleek vingermos	<i>Physcia dubia</i>	a	TNB	1			1	
		Engelse Dropkorst	<i>Placopyrenium fuscillum</i>	z	TNB	1				
		Zwarte Grafkorst	<i>Placynthium nigrum</i>	zz	KW	1	1			
		Rode Kalksteenkorst	<i>Protoblastenia rupestris</i>	z	TNB	1	1			
		Witte Citroenkorst	<i>Pyrenodesmia teicholyta</i>	a	TNB	1	1			
		Donkerbruine Schotelkorst	<i>Rinodina oleae</i>	a	TNB	1	1		1	
		Rood Dooiermos	<i>Rusavskia elegans</i>	z	TNB	1	1	1	1	1
		Berijpte Kroontjeskorst	<i>Sarcogyne regularis</i>	a	TNB	1			1	
		Muurzwelmos	<i>Scytinium turgidum</i>	zz	TNB	1				
		Gelobde Citroenkorst	<i>Variospora flavescens</i>	a	TNB		1			
		Donkergroene Kalkstippelkorst	<i>Verrucaria dolosa</i>	z		1				
		Bruine Stippelkorst	<i>Verrucaria macrostoma</i>	a	TNB	1			1	
		Zwart op wit korst	<i>Verrucaria muralis</i>	a	TNB	1	1		1	1
		Gewone Stippelkorst	<i>Verrucaria nigrescens</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Mozaïekstippelkorst	<i>Verrucaria polysticta</i>	a	TNB	1	1			
		Groene kalkstippelkorst	<i>Verrucaria viridula</i>	a	TNB		1			
		Oranje Dooiermos	<i>Xanthoria calcicola</i>	a	TNB	1	1	1	1	
Steen	Zuur	Bruin Steenschubje	<i>Acarospora fuscata</i>	z	TNB				1	1
		Grove Geelkorst	<i>Candelariella vitellina</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Donkere Rookkorst	<i>Catillaria chalybeia</i>	a	TNB	1	1	1	1	
		Dove Heidelucifer	<i>Cladonia macilenta</i>	a	TNB	1				
		Muurschotelkorst	<i>Lecanora muralis</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Geelgroene Schotelkorst	<i>Lecanora polytropia</i>	a	TNB	1	1		1	
		Gebarsten granietkorst	<i>Lecidea grisella</i>	z	TNB	1	1			1

		Donker Purperschaaltje	<i>Lecidella carpathica</i>	z	TNB	1				
Steen	Zuur	Grijsgroene Steenkorst	<i>Lecidella scabra</i>	a	TNB	1	1	1	1	
		Steenpurperschaaltje	<i>Lecidella stigmatea</i>	a	TNB	1	1	1	1	1
		Kiezelooogje	<i>Leimonis erratica</i>	z	TNB	1	1			
		Grafstrontjesmos	<i>Monerolechia badia</i>	zz	TNB	1				
		Bleek Steenschubje	<i>Myriospora rufescens</i>	a	TNB	1	1		1	
		Doolhofschijfje	<i>Polysporina simplex</i>	a	TNB	1	1		1	
		Kleine Blauwkorst	<i>Porpidia crustulata</i>	zz	TNB	1				
		Dunne Blauwkorst	<i>Porpidia soredizodes</i>	a	TNB	1	1		1	
		Kopermos	<i>Psilolechia leprosa</i>	a	TNB	1				
		UV mos	<i>Psilolechia lucida</i>	a	TNB		1			
		Donker Landkaartmos	<i>Rhizocarpon reductum</i>	a	TNB	1				
		Steenspiraalkorst	<i>Scoliciosporum umbrinum</i>	a	TNB				1	
		Spoorkorrelloof	<i>Stereocaulon nanodes</i>	z	TNB	1				
		Gewoon Sterschoteltje	<i>Trapelia coarctata</i>	a	TNB	1	1		1	
		Gelobd Sterschoteltje	<i>Trapelia glebulosa</i>	z	KW				1	
		Bruin Sterschoteltje	<i>Trapelia obtegens</i>	a	TNB				1	
		Wit Sterschoteltje	<i>Trapelia placodioides</i>	a	TNB	1	1		1	
		Granietschildmos	<i>Xanthoparmelia conspersa</i>	z	KW	1				
		Donkerbruin Dijkschildmos	<i>Xanthoparmelia pulla</i>	zz	TNB	1	1		1	1
Hout		Vulkaanoogje	<i>Micarea denigrata</i>	z	TNB		1		1	
		Houtoogje	<i>Micarea prasina</i>	a	TNB				1	
		Gewoon Schorsmos	<i>Hypogymnia physodes</i>	a	GE				1	
Parasiet			<i>Pronectria oligospora</i>	zzz			1			
			<i>Xanthoriicola physciae</i>	a				1	1	

Bijlage B: Waarnemingen van andere soortgroepen op begraafplaatsen in Ede

Dit is een *incomplete* lijst van soorten uit andere soortgroepen die op de begraafplaatsen van gemeente Ede gevonden zijn. Er zijn in totaal 33 soorten mossen aangetroffen. Het daadwerkelijk aantal soorten mossen ligt nog veel hoger. Mossen profiteren net als korstmossen van de hoge diversiteit aan substraten op begraafplaatsen. Ook voor planten zijn begraafplaatsen vaak interessante locaties. Op de begraafplaats van Bennekom groeien onder andere Postelein en Vreemde ereprijs. Begraafplaatsen met oude bomen zoals die van Bennekom, Lunteren en Ede zijn geschikte plekken voor broedvogels als appelvink, groenling en boomklever.

Soortgroep	Nederlandse Naam	Wetenschappelijke Naam	Bennekom	Ede	Ederveen	Lunteren	Otterlo
Mossen	Bekerhaarmuts	<i>Orthotrichum cupulatum</i>				1	
Mossen	Bleek Dikkopmos	<i>Brachythecium albicans</i>	1	1		1	
Mossen	Boskronkelsteeltje	<i>Campylopus flexuosus</i>		1		1	
Mossen	Duinsterretje	<i>Syntrichia ruralis</i>		1		1	
Mossen	Fijn Laddermos	<i>Kindbergia praelonga</i>	1	1		1	
Mossen	Fraai Haarmos	<i>Polytrichum formosum</i>				1	
Mossen	Gedraaid Knikmos	<i>Bryum capillare</i>	1	1		1	
Mossen	Geelkorrelknikmos	<i>Bryum barnesii</i>				1	
Mossen	Gesnaveld Klauwtjesmos	<i>Hypnum cupressiforme</i>	1	1		1	
Mossen	Gesteelde Haarmuts	<i>Orthotrichum anomalum</i>	1	1	1	1	1
Mossen	Gewone Haarmuts	<i>Orthotrichum affine</i>				1	
Mossen	Gewoon Dikkopmos	<i>Brachythecium rutabulum</i>	1	1		1	1
Mossen	Gewoon Haakmos	<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	1	1		1	1
Mossen	Gewoon Muisjesmos	<i>Grimmia pulvinata</i>	1	1	1	1	1
Mossen	Gewoon Muursterretje	<i>Tortula muralis</i>	1	1		1	
Mossen	Gewoon Peermos	<i>Pohlia nutans</i>	1				
Mossen	Gewoon Pluisdraadmos	<i>Amblystegium serpens</i>	1				
Mossen	Gewoon Purpersteeltje	<i>Ceratodon purpureus</i>	1	1		1	
Mossen	Gewoon Smaragdsteeltje	<i>Barbula convoluta</i>	1			1	

Mossen	Gewoon Sterrenmos	<i>Mnium hornum</i>	1			
Mossen	Grijze Haarmuts	<i>Orthotrichum diaphanum</i>	1			
Mossen	Groot Laddermos	<i>Pseudoscleropodium purum</i>	1	1		
Mossen	Groot Rimpelmos	<i>Atrichum undulatum</i>	1	1	1	
Mossen	Helmroestmos	<i>Frullania dilatata</i>		1		
Mossen	Kleismaragdsteeeltje	<i>Barbula unguiculata</i>	1			
Mossen	Muurachterlichtmos	<i>Schistidium crassipilum</i>	1	1	1	1
Mossen	Muurdubbelbandmos	<i>Didymodon vinealis</i>	1			
Mossen	Paraplutjesmos	<i>Marchantia polymorpha</i>			1	
Mossen	Rond Boogsterrenmos	<i>Plagiomnium affine</i>	1	1	1	1
Mossen	Ruig Haarmos	<i>Polytrichum piliferum</i>		1		
Mossen	Spits Smaragdsteeltje	<i>Pseudocrossidium hornschuchianum</i>	1			
Mossen	Violetsterretje	<i>Syntrichia montana</i>	1			
Mossen	Zilvermos	<i>Bryum argenteum</i>	1	1	1	
Paddenstoelen	Amethistzwam	<i>Laccaria amethystina</i>			1	
Paddenstoelen	Australische composietenroest	<i>Puccinia lagenophorae</i>			1	
Paddenstoelen	Berijpte russula	<i>Russula parazurea</i>			1	
Paddenstoelen	Echte tonderzwam	<i>Fomes fomentarius</i>		1		
Paddenstoelen	Gele aardappelbovist	<i>Scleroderma citrinum</i>		1		
Paddenstoelen	Grijsgroene melkzwam	<i>Lactarius blennius</i>			1	
Paddenstoelen	Hoekig schorsschijfje	<i>Diatrype disciformis</i>	1			
Paddenstoelen	Muurmosschijfje	<i>Octospora musci-muralis</i>	1			
Paddenstoelen	Netsporig mosschijfje	<i>Lamprospora miniata</i>		1		
Paddenstoelen	Paarse eikenschorszwam	<i>Peniophora quercina</i>		1		
Paddenstoelen	Parelamaniet	<i>Amanita rubescens</i>			1	
Paddenstoelen		<i>Cumminsia sanguinea</i>	1			
Planten	Akkerkers	<i>Rorippa sylvestris</i>			1	
Planten	Akkervergeet-mij-nietje	<i>Myosotis arvensis</i>			1	
Planten	Amerikaanse kruidkers	<i>Lepidium virginicum</i>			1	
Planten	Aziatische veldkers	<i>Cardamine hirsuta</i>	1			

Korstmossen begraafplaatsen Ede

Planten	Bergbasterdwederik	<i>Epilobium montanum</i>		1
Planten	Blauwe bosbes	<i>Vaccinium myrtillus</i>	1	
Planten	Boerenwormkruid	<i>Tanacetum vulgare</i>		1
Planten	Bosrank	<i>Clematis vitalba</i>		1
Planten	Brede wespenorchis	<i>Epipactis helleborine</i>		1
Planten	Canadese fijnstraal	<i>Conyza canadensis</i>		1
Planten	Duizendblad	<i>Achillea millefolium</i>	1	1
Planten	Gestreepte witbol	<i>Holcus lanatus</i>		1
Planten	Gevlekte dovenetel	<i>Lamium maculatum</i>	1	
Planten	Gewone hoornbloem	<i>Cerastium fontanum</i>	1	1
Planten	Gewone margriet	<i>Leucanthemum vulgare</i>	1	
Planten	Gewone melkdistel	<i>Sonchus oleraceus</i>		1
Planten	Gewone spurrie	<i>Spergula arvensis</i>		1
Planten	Gewone veldbies	<i>Luzula campestris</i>	1	
Planten	Gewone vlier	<i>Sambucus nigra</i>		1
Planten	Gewoon biggenkruid	<i>Hypochaeris radicata</i>	1	1
Planten	Gewoon varkensgras	<i>Polygonum aviculare</i>	1	1
Planten	Glad vingergras	<i>Digitaria ischaemum</i>		1
Planten	Groene naaldaar	<i>Setaria viridis</i>		1
Planten	Grote brandnetel	<i>Urtica dioica</i>		1
Planten	Haagwinde	<i>Convolvulus sepium</i>		1
Planten	Harig knopkruid	<i>Galinsoga quadriradiata</i>		1
Planten	Heermoes	<i>Equisetum arvense</i>		1
Planten	Herderstasje	<i>Capsella bursa-pastoris</i>	1	1
Planten	Hoenderbeet	<i>Lamium amplexicaule</i>	1	1
Planten	Hondsdrif	<i>Glechoma hederacea</i>		1
Planten	Hulst	<i>Ilex aquifolium</i>		1
Planten	Kaal knopkruid	<i>Galinsoga parviflora</i>		1
Planten	Klein kruiskruid	<i>Senecio vulgaris</i>	1	1

Planten	Klein streepzaad	<i>Crepis capillaris</i>			1
Planten	Klein vogelpootje	<i>Ornithopus perpusillus</i>	1	1	1
Planten	Kleine klaver	<i>Trifolium dubium</i>	1		
Planten	Kleine leeuwenklauw	<i>Aphanes australis</i>	1		1
Planten	Kleine ooievaarsbek	<i>Geranium pusillum</i>			1
Planten	Kleine varkenskers	<i>Coronopus didymus</i>			1
Planten	Kleine veldkers	<i>Cardamine hirsuta</i>	1		1
Planten	Klimop	<i>Hedera helix</i>	1		1
Planten	Klimopereprijs	<i>Veronica hederifolia</i>	1		1
Planten	Kluwenhoornbloem	<i>Cerastium glomeratum</i>	1		
Planten	Kruipende boterbloem	<i>Ranunculus repens</i>	1		1
Planten	Liggende vetmuur	<i>Sagina procumbens</i>	1		1
Planten	Madeliefje	<i>Bellis perennis</i>	1	1	1
Planten	Mahonie	<i>Berberis aquifolium</i>			1
Planten	Melganzenvoet	<i>Chenopodium album</i>			1
Planten	Moerasdroogbloem	<i>Gnaphalium uliginosum</i>			1
Planten	Muizenoor	<i>Hieracium pilosella</i>		1	1
Planten	Muurleeuwenbek	<i>Cymbalaria muralis</i>	1		
Planten	Muurpeper	<i>Sedum acre</i>	1	1	
Planten	Muursla	<i>Mycelis muralis</i>	1		
Planten	Paarse dovenetel	<i>Lamium purpureum</i>	1		1
Planten	Perzikkruid	<i>Persicaria maculosa</i>			1
Planten	Postelein	<i>Portulaca oleracea</i>	1		
Planten	Rankende helmbloem	<i>Ceratocarpus claviculata</i>	1		
Planten	Reigersbek	<i>Erodium cicutarium</i>			1
Planten	Reukeloze kamille	<i>Tripleurospermum maritimum</i>			1
Planten	Riet	<i>Phragmites australis</i>		1	
Planten	Robertskruid	<i>Geranium robertianum</i>	1		1
Planten	Rode schijnspurrie	<i>Spergularia rubra</i>			1
Planten	Schapenzuring	<i>Rumex acetosella</i>	1	1	1

Korstmossen begraafplaatsen Ede

Planten	Schijfkamille	<i>Matricaria discoidea</i>	1			
Planten	Slipbladige ooievaarsbek	<i>Geranium dissectum</i>				1
Planten	Smalle weegbree	<i>Plantago lanceolata</i>				1
Planten	Speenkruid	<i>Ficaria verna</i>	1			
Planten	Speerdistel	<i>Cirsium vulgare</i>				1
Planten	Stinkende gouwe	<i>Chelidonium majus</i>	1			
Planten	Straatgras	<i>Poa annua</i>	1	1		1
Planten	Struikhei	<i>Calluna vulgaris</i>		1		
Planten	Tuinwolfsmelk	<i>Euphorbia peplus</i>	1			
Planten	Veldereprijs	<i>Veronica arvensis</i>	1			
Planten	Veldzuring	<i>Rumex acetosa</i>			1	
Planten	Vingerhelmbloem	<i>Corydalis solida</i>	1			
Planten	Vogelmuur	<i>Stellaria media</i>	1	1	1	1
Planten	Vreemde ereprijs	<i>Veronica peregrina</i>	1			
Planten	Vroegeling	<i>Draba verna</i>	1		1	
Planten	Winterpostelein	<i>Claytonia perfoliata</i>	1	1		1
Planten	Wit vetkruid	<i>Sedum album</i>	1			1
Planten	Witte klaver	<i>Trifolium repens</i>	1			
Planten	Zachte dravik	<i>Bromus hordeaceus</i>	1			
Planten	Zachte ooievaarsbek	<i>Geranium molle</i>	1			1
Planten	Zandraket	<i>Arabidopsis thaliana</i>	1			1
Planten	Zevenblad	<i>Aegopodium podagraria</i>				1
Planten	Zwarte nachtschade	<i>Solanum nigrum</i>				1
Vogels	Appelvink	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	1			1
Vogels	Boerenwaluw	<i>Hirundo rustica</i>				1
Vogels	Boomklever	<i>Sitta europaea</i>	1	1		1
Vogels	Boomkruiper	<i>Certhia brachydactyla</i>	1			1
Vogels	Buizerd	<i>Buteo buteo</i>	1			
Vogels	Ekster	<i>Pica pica</i>	1	1		1

Vogels	Gaai	<i>Garrulus glandarius</i>	1	1			
Vogels	Gierzwaluw	<i>Apus apus</i>	1				
Vogels	Glanskop	<i>Poecile palustris</i>	1				
Vogels	Goudhaan	<i>Regulus regulus</i>	1			1	
Vogels	Goudvink	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	1				
Vogels	Groene Specht	<i>Picus viridis</i>		1			
Vogels	Groenling	<i>Chloris chloris</i>	1			1	1
Vogels	Grote Bonte Specht	<i>Dendrocopos major</i>	1	1			1
Vogels	Heggenmus	<i>Prunella modularis</i>	1		1	1	
Vogels	Houtduif	<i>Columba palumbus</i>	1			1	
Vogels	Huismus	<i>Passer domesticus</i>	1		1		1
Vogels	Huiszwaluw	<i>Delichon urbicum</i>				1	
Vogels	Kauw	<i>Coloeus monedula</i>	1			1	
Vogels	Kleine Mantelmeeuw	<i>Larus fuscus</i>	1				
Vogels	Kolgans	<i>Anser albifrons</i>	1				
Vogels	Koolmees	<i>Parus major</i>	1	1	1	1	1
Vogels	Koperwiek	<i>Turdus iliacus</i>	1				
Vogels	Kuifmees	<i>Lophophanes cristatus</i>		1			
Vogels	Merel	<i>Turdus merula</i>	1		1	1	
Vogels	Pimpelmees	<i>Cyanistes caeruleus</i>	1		1	1	1
Vogels	Roodborst	<i>Erithacus rubecula</i>	1	1		1	
Vogels	Sijs	<i>Spinus spinus</i>		1			
Vogels	Sperwer	<i>Accipiter nisus</i>	1				
Vogels	Spreeuw	<i>Sturnus vulgaris</i>				1	
Vogels	Staartmees	<i>Aegithalos caudatus</i>	1			1	
Vogels	Tjiftjaf	<i>Phylloscopus collybita</i>	1		1		
Vogels	Toendrarietgans	<i>Anser serrirostris</i>	1				
Vogels	Turkse Tortel	<i>Streptopelia decaocto</i>	1				
Vogels	Vink	<i>Fringilla coelebs</i>	1				
Vogels	Winterkoning	<i>Troglodytes troglodytes</i>	1	1			

Korstmossen begraafplaatsen Ede				
Vogels	Zanglijster	<i>Turdus philomelos</i>	1	
Vogels	Zwarte Kraai	<i>Corvus corone</i>		1
Vogels	Zwartkop	<i>Sylvia atricapilla</i>	1	
Dagvlinders	Atalanta	<i>Vanessa atalanta</i>	1	
Dagvlinders	Citroenvlinder	<i>Gonepteryx rhamni</i>	1	
Dagvlinders	Dagpauwoog	<i>Aglais io</i>	1	
Dagvlinders	Klein koolwitje	<i>Pieris rapae</i>		1
Dagvlinders	Kleine vos	<i>Aglais urticae</i>	1	
Sprinkhanen	Boomsprinkhaan	<i>Meconema thalassinum</i>		1
Sprinkhanen	Bruine Sprinkhaan	<i>Chorthippus brunneus</i>		1
Motten	Beukenvouwmot	<i>Phyllonorycter maestingella</i>		1
Motten	Gewone zakdrager	<i>Psyche casta</i>	1	
Motten	Grote voorjaarsspanner	<i>Agriopis marginaria</i>		1
Motten	Kleine wintervlinder	<i>Operophtera brumata</i>		1
Motten	Paardenkastanjemineermot	<i>Cameraria ohridella</i>		1
Overig	7 stippelig lieveheersbeestje	<i>Coccinella septempunctata</i>	1	
Overig	Bruingerande tuinslak	<i>Cepaea (Cepaea) nemoralis</i>	1	
Overig	Buxusbladvlo	<i>Psylla buxi</i>	1	1
Overig	Europese Honingbij	<i>Apis mellifera</i>	1	
Overig	Heidehaantje	<i>Lochmaea suturalis</i>	1	
Overig	Hulstvlieg	<i>Phytomyza ilicis</i>		1
Overig	Lensgalwesp	<i>Neuroterus quercusbaccarum</i>		1
Overig	Meldeluis	<i>Hayhurstia atriplicis</i>		1
Overig	Satijnen knoopjesgalwesp	<i>Neuroterus numismalis</i>		1
Overig	Vlierbladmijt	<i>Epitrimerus trilobus</i>		1